

SLOVENSKO-HRVATSKA JEZIKOVNA MEJA V ISTRI Gradivo za obdobje od leta 1860 do 1956

France OSTANEK*

pok. ravnatelj Slovenskega šolskega muzeja, 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 1, YU
direttore (def.) del Museo della scuola

POVZETEK

Avtor je na pobudo geografa dr. Antona Melika zbral gradivo o kulturno - sociološkemu razvoju prebivalstva ob slovensko - hrvatski jezikovni meji v Istri. Delo je avtor zaključil leta 1957. Narodnostna zavest prebivalstva na tem ozemlju se je oblikovala pod vplivom šole, cerkve, prosvetnih in političnih organizacij. Gospodarska povezanost s tržišči in politično - upravna razdelitev ozemlja na občine s slovensko ali hrvaško večino sta prav tako vplivala na formiranje narodne zavesti. Namen dela je bil ugotoviti na tem ozemlju stanje in dejavnike, ki so pospeševali utrditev narodnostne jezikovne meje med Slovenci in Hrvati v obdobju od leta 1860 do 1956. Avtor je pripravil delo na podlagi pregledanih relevantnih virov in literature, pregledal je tudi šolske in župnijske arhive v obmejnih krajih. Uvodno predstavlja dosežke obravnavanega problema, kot so jih prikazali številni geografi, zgodovinarji, etnografi ali lingvisti od Petra Kozlerja, Karla Czoeringa, Simona Rutarja do jezikoslovcev Frana Ramovša, poljaka Maleckega in domačina Josipa Ribarića. Avtor je dognal, da je ozemlje izrazito narodnostno mešano, da je narodna zavest novejšega datuma, pred tem pa je bila odločilna pokrajinska pripadnost - vsi so bili Istrani. Za Slovence se štejejo po mnenju avtorja prebivalci naslednjih vasi: Sušak, Novokračine, Rupa, Šapjane, Pesjak, Račice, Starod, Podgrad, Poljane, Golac, Skadanščina, Rakitovec, Dvori, Sočerga, Črnica, Pregara, Gradin, Hrvoji, Koštabona, Puče, Raven, Sečovlje in Piran. Ta meja se z izjemo odseka Rupa - Pasjak in vas Črnice ujema z republiško mejo.

Razprava zajema pregled politično - upravne in cerkvene razdelitve s Slovenci in Hrvati naseljenega ozemlja in kratek pregled volitev v deželni zbor, najobsežnejši pa je sistematični pregled razvoja šolstva v obmejnih krajih. S pregledom ljudskih štetij je prikazano gibanje narodnostne pripadnosti oz. nihanje narodnostne zavesti, prav tako je to gibanje razvidno iz podatkov o naročnikih na tisk in iz podatkov o članstvu v knjižnih družbah, ki jih je zbral avtor.

Lilijana Trampuž

GRADIVO ZA OBDOBJE 1860 - 1956

Na pobudo tov. dr. Antona Melika, akademika, upravnika Inštituta za geografijo Slovenske akademije znanosti in umetnosti, sem zbral gradivo o kulturno-sociološkem razvoju prebivalstva ob slovensko-hrvatski jezikovni meji v Istri. Narodnostna zavest prebivalstva na tem ozemlju se je oblikovala pod vplivom šole, cerkve, prosvetnih in političnih organizacij. Gospodarska po-

vezanost s tržišči in politično-upravna razdelitev ozemlja na občine s slovensko ali hrvaško večino sta prav tako vplivali na formiranje narodne zavesti. Namen dela je bil ugotoviti stanje na tem ozemlju in poiskati dejavnike, ki so pospeševali utrditev narodnostno-jezikovne meje med Slovenci in Hrvati v razdobju od leta 1860 do 1956. Zato je bilo treba pregledati tiskane in pisane vire ter osebno obiskati kraje.

* France Ostanek (1902 - 1989) je po desetletju učiteljevanja prevzel leta 1935 manjšinski oddelek na banski upravi, po vojni je bil v upravni službi v Beogradu in Ljubljani kot ekspert za manjšinska in prosvetna vprašanja, od leta 1951 do 1974 pa je vodil Slovenski šolski muzej. (Biografija v Zborniku za zgodovino šolstva in prosvete, 22, 1989; bibliografija njegovih del, ki jo je sestavila Tatjana Hojan, pa je objavljena v Sodobni pedagogiki 9-10, 1989, str. 451-456. Tipkopolis doslej neobjavljene razprave Franceta Ostanka o slovensko - hrvaški jezikovni meji v Istri hrani skupaj z delovnim gradivom arhivska zbirka Slovenskega šolskega muzeja (F 106). (op. Branko Šuštar, kustos Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani).

Potovanje v ta del Istre je potekalo od 17. do 25. oktobra 1956 in obiskani so bili naslednji kraji: Šapjane, Rupa, Lipa, Novokračine, Jelšane, Pasjak, Brdce, Veliko Brdo, Starod, Račice, Podgrad, Hrušica, Obrov, Golac, Jelovica, Podgorje, Rakitovec, Movraž, Sočerga, Brezovica, Pregara, Graden, Hrvoji, Kučibreg, Koštabona, Puče, Krkavče, Raven (Sv. Peter, Nova vas), Sečovlje, Sv. Lucija, Portorož in Piran. Pri pregledovanju šolskih in župnijskih arhivov je bil odkrit šolski arhiv od leta 1807 do 1870 v Jelšanah, kjer je bil sedež dekanijskega šolskega nadzornika v takratni dobi. Za pregled tega arhiva, 20 fasciklov spisov, je bilo opravljeno ponovno potovanje v Jelšane od 14. do 16. novembra 1956. Podobni arhivi so še v Hrušici, Sočergi, Krkavčah in Kortah. Pregledane so bile šolske kronike, revije, koledarji Družbe sv. Mohorja in letopisi Slovenske Matice in Družbe sv. Jeronima. Ugotovljeni so bili naročniki (kolikor so podatki dosegljivi) in ljudska štetja od l. 1880 dalje. Gradivo po krajih za to narodnostno mešano ozemlje je razporejeno po šolskih občinah (okoljih), ker so šole najtrdnjši

dokaz o narodnosti (učni jezik v šoli), medtem ko je za jezik v cerkvi pri posameznih krajih to naznačeno. Gradivo je zaradi preglednosti razporejeno na poglavja.

Ob zaključku gradiva je navedena literatura, ki je bila pregledana. Viri so navedeni pri citiranju, velik del arhivskega gradiva za šole pa je shranjen v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani, ki ima posebno zbirko šolskih listin in kartoteko šolskih kronik za vse šole v Ljudski republiki Sloveniji. Gradivo o učnem jeziku v šolah je vzeto iz uradnih poročil in poročil učiteljskih društev, ki so poročala o tem *Udruženju jugoslovanskih učiteljskih društev* (UJU) v Ljubljani; ta arhiv je shranjen v celoti v Slovenskem šolskem muzeju. Ohranjeni so izvorni dopisi hrvatskih in slovenskih učiteljev.

Po 5. oktobru 1954, ko je bil podpisan med Jugoslavijo in Italijo sporazum o razdelitvi STO-ja in je bil priključen okraj Koper Ljudski republiki Sloveniji, so se narodnostne razmere spremenile v Piranu, Kopru in Izoli ter krajih, naseljenih z Italijani. V ta obmejni predel so se priselili tudi novi prebivalci, Slovenci in Hrvati. V teh

Slika št.14: Ex voto družine Giacoma Viezzoli, 2.pol.19.stol., o. pl, 48 x 35,5 cm

dveh letih se je kulturno življenje razmahnilo in za občino Piran imamo točno sliko sedanjega stanja. Za druge kraje v občinah, ki imajo sedež razmeroma oddaljen od narodnostne meje, ni doslej napravljen tak pregled.

Ljubljana 20. februarja 1957.

Narodnostno-jezikovna meja med Slovenci in Hrvati v Istri

Narodnostno vprašanje v Istri obravnavajo številne razprave. Pri našem pregledu slovensko-hrvatske narodnostno-jezikovne meje je upoštevan le del razprav. Italijanska manjšina, ki je imela do leta 1943 v Istri vodilni položaj, je omenjena le toliko, kolikor je bilo to potrebno za pojasnitev jezikovnega stanja v šolah in jezikovne meje.

Kot prvega, ki je pisal o slovensko-hrvatski narodnostni meji, omenjamo Petra Kozlerja. V svoji knjigi *Kratek slovenski zemljopis in pregled*¹ je v poglavju "Narodopis" na str. XX. zapisal: "Pri Peranu se začne meja

slovenskega in hrvaškega narečja in se vleče skozi dolino Dragonje ali Rukave proti gričem in selom Topolovac in Sočerg, potem med Rakitovičem in Zazidom, Jelovicami in Podgorjem, Golacom in Obrovom, Polami in Novim gradom čez Pasjak in Jelšane, dokler se ne združi s kranjsko deželno mejo in gre s to vred čez Prezid do osivniške fare." Namen svojega dela je pisatelj pojasnil v predgovoru "Slovencom", napisanem konec leta 1852. Hotel je nepristransko zaznamovati mejo in pokazati narodnostno stanje v mešanih krajih. Pri tem delu so mu pomagali "blagi domorodci in prijatelji". Podrobneje kakor Kozler opisuje narodnostno mejo Karl Czoernig v svoji *Etnographie der oesterreichischen Monarchie*.² On že omenja jezikovne skupine na meji. Iste podatke kakor Kozler navaja Maks Pleteršnik.³ Anton Klodič Sabladolski⁴ pa našteje najjužnejše slovenske in najsevernejše hrvaške kraje. Pri tem šteje Topolovec, Gradin, Golac, Poljane, Račice, Malo Brdce že k hrvatskim vasem.

Obširneje poroča o stanju Simon Rutar⁵ ter razlikuje kajkavce, štokavce, čakavce in Čiče. Ko našteva kraje, ki so na Kozlerjevem zemljevidu prištetih k slovenskemu ozemlju, pravi, da so Račice, Starod in Pasjak, ki so spadali pod podgrajsko sodnijo in bili v zvezi s Slovenci,

- 1 Peter Kozler: *Kratek Slovenski zemljopis in pregled politične in pravosodne razdelitve Ilirskega kraljestva in Štajerskega vojvodstva s pridanim slovenskim in nemškimi imenikom mest, trgov, krajev itd.* Na svitlo dal P. Kozler. Na Dunaju, 1854. Natisnil Leopold Sommer, str. 57.
- 2 Karl V. Czoernig: *Etnographie der oesterreichischen Monarchie*. I. Band. Erste Abteilung. Wien, 1857, str. 675+XXII. B. Allgemeine Etnographie: Süd-Slowen 19 in 20. slovenisch-serbische, slov.-serbokroatische Sprachgrenze str. 55. 34(21) In Istrien scheidet die Dragogna von Grisoni bis zu ihrem Ursprunge die Wohnsitze der slowenischen Savriner von einem slowenisch-serbokroatischen gemischten Gebiete, welches sich südlich bis an die Thore der Orte Buje, Piemonte, Portole und Sovignacco erstreckt, so dass erst dort das Gebiet der istrischen Serben seinen Anfang nimmt und die vielfach gewundene Linie von Salvore über Grisignana und Giotti nach Snidrici unfern von Sovignacco die slovenisch-serbische Sprachgrenze bildet. (22) Bei Sovignacco beginnt die slovenisch-serbokroatische Grenze, welche zuerst, bis Ogrin nach Norden laufend, das oben bezeichnete gemischte Gebiet, dann, bis Rachitovic nach Osten ziehend, das rein slovenische von den serbokroatischen Fučki trennt, neuerdings nordwärts gerichtet die Savriner von der serbokroatischen Čiče scheidet, sohin von Skadančina nach Osten bis unterhalb Castelnuovo in fast gerader Linie geht und die slovenischen Berkiner gegen die Čičen abgrenzt. Bei Castelnuovo beginnt neuerdings ein slovenisch-serbokroatisch gemischtes Gebiet dessen südgrenze gegen die serbokroatischen Liburner sich um Berdo, Lipa und Sušak schlingt und nach der Scheidelinie zwischen Istrien und Krain hinüberzieht.
- 3 Slovanstvo. Matica Slovenska. Ljubljana, 1873. Slovenci. Maks Pleteršnik (na str. 151). Bivališča (na str. 152). "Za morjem se vleče, izvemski mešani Trst in italijanska mesta Milje, Koper, Izola in Piran do Dragonje, po katere dolini se vleče narodnopsna meja, dotikaje se Hrvatov proti gričem in selam Topolovac in Sočerga med Rakitovičem in Zažidom, Jelovicami in Podgorjem, Golcem in Obrovim, Polanami in Novigradom čez Pasjak in Jelšane, dokler se s kranjsko deželno mejo ne združi in gre s to vred čez Prezid do osivniške fare."
- 4 Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Zvezek Das Küstenland. Wien, 1891, str. 372, 231-249. Slavische Sprache und Literatur von Anton Klodič von Sabladolski. Na str. 232. Will man die Sprachgrenze zwischen Kroaten und Slovenen ziehen, so dürfte dies am besten durch eine Linie geschehen, welche längs des Laufes der Dragonja bis zum Meere und vom Ursprung dieses Flüsschens durch die Tschitscherei bis nach Podgrad (Castelnuovo) verlief, so dass dieser Ort noch zum Gebiet der Slovenen fele. Die Bevölkerung, welche nördlich von der angegebenen Linie wohnt und das Land bis zum rechten Ufer der Dragonja besetzt hält, gehört zum slovenischen, die Bewohner des linken Ufers der Dragonja und ihre weiter gegen Süden zu wohnenden Nachbarn dagegen sind dem kroatischen Stamm beizuzählen. Die Slovenen haben den nordwestlichen, die Kroaten den nordöstlichen, den mittleren und den südlichen Theil des Festlandes und die quarnerischen Inseln inne, jene wohnen also im Gerichtsbezirk von Pirano und von Capodistria und im nordwestlichen Theile des Gerichtsbezirkes Castelnuovo, diese im süostlichen Theile der angegebenen und im allen übrigen Gerichtsbezirken. Die südlichsten slovenischen Ortschaften wären Krkavče, Kostabona, Truške, Sočerga, Valmovraza (Movraž), Rakitovič, letztere noch ausser der bezeichneten Linie, Podgrad (Castelnuovo), Sudena gora und Jelšane, Novokračine, Sušak, Zabiče, Podgraje. Die nördlichen Ortschaften waren Castelvevere, Merišče, Oskoruš, Topolovac, Gradinje, Jelovice, Golac, Poljane, Račice, Malobrdce, Rupa, Lisac.
- 5 Simon Rutar: *Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra*. Prirodnoznanstvi, statistični, kulturni in zgodovinski opis. Ljubljana, 1896. Matica Slovenska, str. 282, III, IV. V poglavju *Prebivalci po veri in narodnosti* (str. 63) ima na str. 65 drugi odstavek opis: *Dragonja pa označuje približno mejo med Slovenci in Hrvati*. Vendar se ljudska govornica močno približuje hrvaščini tudi že v nekaterih selih na severu Dragonje, n.pr. Šempetru na gori in Koštaboni. Nasproti pa se imenujejo prebivalci v Topolovcu (Herovih), Gradinji in še celo v Šterni "Slovenec", doma govore mešano, v cerkvi in šoli pa sedaj le hrvaški. Mešano je prebivalstvo tudi v Smokvici in Movražu, ker sta ta dva kraja nekdanj spadala pod buzetski okraj. Na Kozlerjevem zemljevidu so prišeti Slovencem vsi prebivalci, ki spadajo pod osapsko dekanijo, torej tudi oni v Sočergi, ki se štejejo za Hrvate, v Jelovici, Vodica, Golcu in Poljanah. Slovence v severovzhodni Istri onstran glavne ceste imenujejo Brkine; tostran so pa Čiči. Kozler prišteva k Slovencem prebivalce krajev Podgrad, Velobrd in Jelšane; Račice, Starada in Pasjak pa ne, čeravno so tudi ti spadali pod podgrajsko sodnijo, torej so bili vedno v zvezi s čistimi Slovenci. (Munci in Žejanci so spadali n.pr. pod završniško gosposko, Jelšanci pa pod gutniško). Resnica pa je, da govore v Račicah, Staradi in Jelšanah pomešano, pol slovenski, pol hrvaški, a v Pasjaku in Šapjanah bolj hrvaški.

označeni na zemljevidu kot hrvaški, čeprav govore pol slovenski in pol hrvaški, le v Pasjaku in Šapjanah bolj hrvaški. O meji med Čiči in Slovenci je priobčil razpravo tudi profesor slovenščine na tržaški realki Viljem Urbas.⁶ V njej je raztegnil ozemlje Čičev na že povsem slovenske vasi: Veliko Brdo, Dolenje, Jelšane, Novokračine in Sušak. Pravi pa, da je treba prebivalce teh krajev prišteti k Slovincem, kajti po jeziku ter duševnih in telesnih znakih dokazujejo slovensko poreklo. Nadaljnji opisovalec te meje prof. Nikola Žič⁷ prizna, da je težko s črto določiti mejo med Slovenci in Hrvati. To jezikovno mešano ozemlje je bilo v preteklosti (str. 55) izpostavljeno raznim vplivom in zato je mejo mogoče določiti le približno. Vasi, ki jih ima za slovenske, so: Krkavče, Koštabona, Truške, Sočerga, Movraž, Rakitovič, Skadanščina, Obrov, Podgrad, Studena gora, Jelšane, Malo Brdce, Novokračina, Sušak, Zabiče in Podgraje. Najsevernejši hrvaški kraji na isti črti so: Kaštel, Merišče, Oskoruš, Topolovec, Poljane, Račice, Šapjane, Rupa in Lisac. Med drugim pravi, da je hrvaško prebivalstvo pod črto pomešano s slovenskim.

Zemljepisci in zgodovinarji, ki so obravnavali to narodnostno mejo, omenjajo tudi naselitev prebivalstva v tej pokrajini in njihov izvor. Najtočnejše podatke o prebivalstvu po narodnosti nam nudijo rezultati jezikoslovnih raziskovanj. Oni sodijo po govorih, ki so tu številni in močno pomešani, so pa tudi primeri, da ima v isti katastrski občini neki kraj že drugo narečje. Med ugotovitvami jezikoslovcov omenjamo na prvem mestu dr. Frana Ramovša, ki v svoji Zgodovini slovenskega jezika⁸ na str. 2 našteva obmejne slovenske kraje v Istri: Klana, Rupa, Šapjane, Brdce, Podgrad, Obrov, Skadanščina, Podgorje, Zazid, Dvori, Sočerga, Trebeše; meja je Rokava. Tako podana črta je najskrajnejša meja slovenskega ozemlja. V *Slovenskem svetu*,⁹ ki ga je napisal Lubor Niederle, je na str. 115 naznačena meja po Czoernigu

in Rešetarju. K slovenskemu ozemlju so prišteti kraji Klana, Lisac ter vasi ob cesti Reka-Trst. Zelo natančno je raziskoval govore (narečja) v Istri poljski jezikoslovec M. Malecki.¹⁰ On razlikuje v Istri naslednje govorne skupine:

a) *čakavsko skupino*. K njej prišteva vasi Račice, Starod, Pasjak, Šapjane, Rupo, Lisac, Lipo, Sklanico, Klano in Studeno.

b) *slovensko skupino*. Njena meja gre od Rokave v črto do Rakitovca ter zajema Krkavče, Planjavo, Labor, Trsek, Trebeše, Sočergo, Movraž, Rakitovec, Zazid, Podgorje, Markovščina. Na hrvaški strani pa so Jelovica, Skadanščina, Obrov, Poljane, Račice, Starod, Pasjak, Šapjane, Rupa, Lipo, Lisac in Klana.

c) *čakavsko-slovensko skupino*. K tej prišteje Trstenik, Brest, Črnico, Pregaro, Brezovico, nato še Movraž, Dvori, Smokvico, Sočergo in Rakitovec.

č) *štokavsko skupino*. V to prišteva Jelovice, Vodice, Dane, Golac, (Brdo in Zagrad), Trstenik, Raspor, Hrvoj (Topolovec), Gradino.

Na zemljevidu *Mapa gwar Istriji*, ki je priložen njegovi razpravi, je Istra razdeljena v osem skupin. V predelih, ki so barvno različno označeni, so navedeni nekateri kraji. Kot slovenski govori so označeni govori Podgrada in Jelšan, dekansko narečje (Rakitovec in Sočerga), pomjansko narečje (Labor in Koštabona), čakavsko-slovensko narečje (Pregara). Bujsko (štokavsko) narečje zajema Topolovec in čičko narečje (Pasjak, Obrov, Skadanščina). Čičko-štokavsko narečje zajema: Jelovico, Golac, Vodice, liburnijski govor v Lipi in Rupi. Raziskovanja Maleckega so zanimiva in važna in se v mnogočem ujemajo z Ramovševo dialektološko karto. Naj navedemo še razpravo, ki obravnava ta problem, in sicer razpravo Josipa Ribarića, domačina iz Vodice: Razmeštaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri.¹¹ On pravi, da je kajkavski dialekt istrskih Slovencev (stran 7) razširjen v vaseh ob

6 Prof. Wilhelm Urbas in Triest: Di Tschitscherei und die Tschitschen. Ein Kulturbild aus Istrien, Vortrag, gehalten in der Section Küstenland. (str. 1-27). Zeitschrift des Deutschen und Oesterreichischen Alpenvereins Jahrgang 1884 - Band XV. Salzburg 1884. Na str. 4. v tretjem odstavku citira naselja Čičarije, ki spadajo v tri različne sodne okraje. V poštev pridejo severni kraji: Die nordlichen Ortschaften: Jelovice, Skadanščina, Markovščina, Vodice, Golac, Obrov, Poljane, Castelnuovo, Račice, Mune, Žejane, Starada, Pasjak, Sapjane, Rupa, Lipo und einzelne nur in gewisser Hinsicht (Hinsichtlich der Lebensweise ihrer Bewohner nämlich; denn im übrigen sind letztere den Slovenen beizuzahlen, mit denen sie nicht nur körperlich und geistig manchen Zug gemein haben, sondern mit denen sie auch in der Sprache übereinstimmen, so dass ihre slovenische Abkunft wohl kaum bezweifelt werden dürfte) noch hicher zu zahlende Orte: Berdo, Malobrdce, Dolenje, Jelšane, Novokračina, Sušak gehören zum Gerichtsbezirk Castelnuovo politisch zur Bezirkshauptmannseheft Volosca.

7 Nikola Žič: Istra, Dio II Čovjek. Antropogeografsko stanje potkraj svjetskoga rata. Izdaje biblioteka Hrvati Izvan Domovine (Hrid) 1937. Zagreb. Knjiga druga i treća. Str. 168 + karta. Str. 49. V III. poglavju "Današnje narodnosti" je na str. 53 opisana slovensko-hrvatska meja: "Između Hrvata i Slovenaca je teško crtom povući granicu, jer izrazita granica doista ne postoji. Barem je zikovna granica nije crta nego dosta širok pojas, u kojemu je očit lagani prijelaz od narječja slovenskih na narječja hrvatska. Približno je označuje cijeli tok rijeke Dragonje od ušća do izvora pa odavde preko Čičarije medju Slavnikom i Zbevnicom kroz velika Vrata do Podgrada i dalje do kranjske granice, tako da bi se sela uz crtu Krkavce, Koštabona, Truške, Sočerga, Movraž, Rakitović, Skadanščina, Obrov, Podgrad, Studena gora, Jelšane, Malobrdce, Novokračina, Sušak, Zabiče i Podgraje mogla smatrati najjužnijim slovenskim selima, a sela uz istu crtu Kaštel, Merišče, Oskoruš, Toplovac, Poljane, Račice, Šapjane, Rupa i Lisac najsevernijim hrvatskim selima u Istri."

8 Fran Ramovš. Kratka zgodovina slovenskega jezika I. V Ljubljani pri Akademski založbi, 1936. (Str. 246)

9 Lubor Niederle: Slovenski svet. Zemljepisna in statistična slika današnjega slovanstva. Ljubljana, 1911. Str. 306 + zemljevid. Založba Omladine (Izšla kot tretja knjiga "Omladine".)

10 Mieczysław Malecki: Przegląd slowianskich gwar Istriji. Krakow, 1930. Str. 160. Izdala Polska Akademia umjetnošči. Prace komisiji jezikowej. No 17. (Priloga 6 zemljjevidov)

11 Josip Ribarić: Razmeštaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri. Srpski dijalektološki zbornik. Knjiga IX. Rasprave i Gradja. Beograd 1940. Izdala Srpska kraljevska akademija. Razprava na str. 1 - 208.

Dragonji. Sega pa na desni breg pri Oskorušu, Merišču in Kaštelu (Šavrini). Ikavsko-čakavski dialekt govore v Lipi, Rupi, Šapjanah, Pasjaku, Brdcih, Staradu, Podgradu, Račicah, Podbežah, Obrovu, Poljanah in Skadanščini. Ribarič trdi, da so v krajih Obrov, Poljane, Podgrad, Račice, Starod sedaj ikavsko-čakavski Slovenci (str. 33), a obratno so Bezjaki pretežno kajkavski Hrvati. To se je zgodilo pač zato, ker je narodni preporod v občini Jelšane in Podgrad vodila slovenska inteligenca (duhovniki, učitelji, uradniki, trgovci), in ugotavlja, da je narodno hrvatsko ime propadlo v povsem hrvatskih krajih (str. 33).

V svoji razpravi omenja Poljane in Golac (str. 37) kot primer, kako narod konservativno varuje svoj dialekt. Obe vasi sta pod kulturnim vplivom slovenske cerkve, šole, občine, sodišča in uradno so prebivalci Slovenci. Imajo slovensko šolo, slovenske pridige v cerkvi, uradovanje v uradih je slovensko, kljub temu pa so obdržali v domači govorici svoj dialekt. K temu naj dodamo, da se obrobno kajkavski Slovenci onkraj Dragonje pri Koštabori in čakavsko-slovenska skupina pri Buzetu prištevajo k Hrvatom.

Navedli smo najjužnejše slovenske in najsevernejše hrvatske kraje, kakor so jih določili posamezni geografi, etnografi in lingvisti. Republiška meja med Ljudsko republiko Slovenijo in Ljudsko republiko Hrvatsko, ki je bila zadnjič revidirana leta 1956, ne gre povsem po narodnostno-jezikovni meji, sicer bi v okolici Buzeta prišla pod Slovenijo še Črnica. V publikaciji *Karty etničkej struktury Julijskoj Krajny*, ki je izšla 1945, so zemljevidi Istre s slovensko-hrvatsko narodnostno mejo (karta 7, 9, 10). V njih so Brdo, Starod, Račice, Podgrad, Poljane, Golac, Sočerga označeni kot hrvatski kraji. Če pa upoštevamo kulturni razvoj teh prebivalcev v zadnjih sto letih in njihovo narodnostno zavest, ugotovimo, da se imajo ti ljudje za Slovence kljub rabi dialekt (čakavsko, štokavsko). Res je ta zavest novejšega datuma, ker so bili poprej vsi Istrani. Če upoštevamo sedanje stanje govora in razporedjenosti prebivalstva, se imajo za Slovence v tem narodnostno mešanem ozemlju prebivalci naslednjih vasi: Sušak, Novokračine, Rupa, Šapjane, Pasjak, Račice, Starod, Podgrad, Poljane, Golac, Skadanščina, Rakitovec, Dvori, Sočerga, Črnica, Pregara, Gradon, Hrvoji, Koštaborina, Puče, Raven, Sečovlje in Piran. Ta meja se z izjemo odseka Rupa-Pasjak in pri Črnici ujema s sedanjo republiško mejo.

Prebivalci Vodice, Jelovice in Dan v Čičariji pa žele priti pod LRS in so vložili več prošenj na Ljudsko skupščino LRS in LRH. K temu jih silijo gospodarski razlogi in bližina tržišča v Kopru. Poprej so bili vezani na občino Materijo in Hrpelje, sedaj pa na Jurdani in Klano. Iz istega razloga so prosili leta 1947 prebivalci Šapjan, Rupe in Pasjaka,

da bi bili priključeni Ljudski republici Hrvatski, kar se je tudi zgodilo.

Politično-upravna in cerkveno-upravna razdelitev s Slovenci in Hrvati naseljenega ozemlja in kratek pregled volitev v deželni zbor

a) Politično-upravna razdelitev

Ozemlje Istre je bilo v preteklosti razdeljeno na razne politično-upravne enote. Niso pa meje teh enot nikdar ločevale Slovencev in Hrvatov. Nekdanja meja med avstrijsko in beneško Istro in kasneje deželna meja Istre ni bila ločnica med Slovenci in Hrvati. Narodnostna meja se je ustalila brez pomoči politične.¹²

Tu ni nikdar potekala meja, ki bi jo mogel vzeti za tolmača glede razvoja ločnice med Slovenci in Hrvati. Iz tega bi se moglo sklepati: ali da so bile že prvotno slovensko-hrvatske razlike vendarle znatnejše, ker so se ustalile brez pomoči politične meje, ali pa da je tudi tu turška doba opravila poglavitno delo za ustvaritev sedanjega stanja. Šele leta 1945 je bila potegnjena na tem ozemlju politično-upravna meja, ki ji je bila osnova narodnostna pripadnost prebivalcev. Z njo so bile pretrgane nekdanje okrajne in občinske meje. Tako je republiška meja med Slovenijo in Hrvaško prvič ločila prebivalce hrvatske in slovenske narodnosti, ki so živeli dolgo dobo v isti občini, okraju ali župniji. Politično-upravna meja v Istri je postala istočasno narodnostna meja, vsaj kar se tiče učnega jezika v šoli. Izjema je bilo ozemlje cone B STO-ja, pa tudi tam je bila meja med koprskim in bujskim okrajem reka Dragonja, ki velja za mejno reko slovenskega ozemlja v Istri.

Istra je postala samostojna avstrijska dežela po oktobrski diplomi v letu 1860 in februarjem patentu iz leta 1861, ko je prenehalo obstajati Avstrijsko-ilirsko primorje. Istrski deželni zbor je imel svoj sedež v Poreču. Po uredbi z dne 8. 7. 1868 je bilo celotno ozemlje razdeljeno na šest okrajnih glavarstev, ki so se delila nadalje v sodne okraje. Okrajne meje niso bile postavljene tako, da bi zajele slovensko ali hrvatsko prebivalstvo v celoti. Avstrijska državna uprava v Istri je popuščala Italijanom v škodo Hrvatov in Slovencev, ki so tvorili večino prebivalstva. Slovenci so naseljeni v severnem delu v nekdanjih okrajih Koper in Volosko. Do leta 1918 je koprsko okrajno glavarstvo obsegalo sodne okraje Buzet, Piran in Koper, okraj Volosko pa Podgrad in Volosko. V sodnih okrajih Koper, Piran in Podgrad je bilo Slovencev več kakor Hrvatov. V buzetskem pa so imeli Hrvati večino. Že iz opisovanja narodnostno-jezikovne meje je bilo razvidno, da so Slovenci v Istri pomešani s Hrvati, pri tem pa nismo omenili, da so se v obalnih mestih tja priseljeni Slovenci poitalijančevali in da je bilo slovensko kakor hrvatsko prebivalstvo skoraj brez na-

12 A. Melik: Slovenija, I. del. Ljubljana, 1935. Slovenska Matica. Nastanek slovensko-hrvatske meje. (Str. 362)

cionalnih pravic. To stanje se je še zaostriilo v času italijanske okupacije od leta 1918 do 1943. Slovenci na tem obmejnem narodnostnem ozemlju niso bili združeni v samostojnih okrajih niti občinah. Vse te upravne enote so bile narodnostno mešane, kar je razvidno iz podatkov za posamezne kraje. Leta 1910 so občine na jezikovni meji obsegale naslednje kraje:

Politični okraj Volosko, sodni okraj Podgrad Občina Jelšane. V občino Jelšane so bile vključene vasi Brdce, Veliko Brdo, Dolenje, Fabče, Jelšane, Lipa, Novokračine, Nova vas, Pasjak, Podgraje, Rupa, Šapjane, Sušak in Zabiče. Občina je štela 4207 prebivalcev, med njimi 3729 Slovencev, 467 Hrvatov, 1 Nemca, 3 druge in 7 tujcev. Hrvati so bili v Lipi (465).

Občina Podgrad: Podgrad, Erjavče, Gaberk, Gradišče, Vele Mune, Hrušica, Huje, Javorje, Male Mune, Male Loče, Obrov, Pavlica, Podbeže, Poljane, Pregarje, Prelože, Račice, Ritomeče, Sobonje, Starad, Studena gora, Zajevše in Žejane. Vseh prebivalcev je bilo 7294, med njimi 5471 Slovencev, 1809 Hrvatov, 7 Italijanov, 4 drugi in 2 tujca. V Velikih Munah je bilo 712 Hrvatov, v Malih Munah 497 in Žejanah 596 Hrvatov.

Občino Materijo so sestavljali kraji: Artviže, Bač, Brezovica, Brezovo brdo, Golac, Gradišče, Herpelje, Hotičina, Jelovica, Kovčice, Kozjane, Markovščina, Materija, Mrše, Odolina, Orehek, Ostrovica, Povžane, Rožice, Skadanščina, Slivje, Slope, Tatre, Tublje, Vele Loče in Vodice.

V tej občini je bilo 5188 prebivalcev, med njimi 4423 Slovencev, 755 Hrvatov, 6 Nemcev, 2 druga in 2 tujca. Hrvati so bili v Jelovici (249) in Vodicach (501).

Politični okraj Koper - sodni okraj Koper.

Občina Pomjan: Krkavče, Koštabona, Diliči, Smokvica, Gažon, Manžan, Šmarje, Grintovec, Paderna, Pomjan, Planjave, Puče, Sergaši, Zupančiči. Občina je štela 4344 prebivalcev, med njimi 3624 Slovencev, 719 Italijanov in 1 tujca. Italijani so bili v Koštaboni, Gažonu, Manžanu, Šmarju, Grintovcu, Pomjanu, Pučah in Sergaših.

Sodni okraj Buzet:

Občina Buzet. S Slovenci naseljeni kraji so bili: Črnica, Dvori (87), Smokvica (201), Butari (104), Lukini (72), Maršiči (377), Pregara (10), Rakitovec (339), Sočerga (192), Movraž (477). V občini je bilo 2151 Slovencev, 14174 Hrvatov, 658 Italijanov, 7 Nemcev, 4 drugi in 19 tujcev.

V sodnem okraju Piran - občina Piran - so slovenska naselja: Kaštel, Paderna, mesto Piran, Piran okolica, Portorož, soline pri Fažani, Sečovlje, Strunjan, Savudrija, Sv. Peter, Nova vas. V občini so imeli večino Italijani, ki jih je bilo 12.173, dalje je bilo tu 2209 Slovencev, 161 Nemcev, 188 Hrvatov, 26 drugih in 523 tujcev.

V političnem okraju Poreč, v sodnem okraju Motovun so bili Slovenci naseljeni v občini *Opertalj*: Čepič

(35), Gradina (161), Opertalj (85), Zrenj (297), Topolovec (206).

V letih od 1918 do 1943 je bil teritorij Istre razdeljen med *reško* in *puljsko pokrajino*. K reški pokrajini so bile priključene občine: Materija, Podgrad in Jelšane (poprej okraj Volosko), k puljski pokrajini pa občine Piran, Šmarje, Marezige, Buje, Buzet, Motovun, Opertalj.

Že med narodnoosvobodilno borbo se je pokazalo, da je potrebno določiti narodnostno mejo med Slovenci in Hrvati v Istri. Leta 1944 je bil poseben sestanek med zastopniki Osvobodilne fronte slovenskega dela Istre in zastopniki osvobodilnega gibanja v hrvaškem delu Istre. Takrat so določili za mejo Dragonjo, Topolovec, Pregaro in Črnico. Črta Obrov - Rupa je bila meja med slovenskim in hrvaškim delom. V *Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani* je v arhivu več poročil. Eno je poslal Milan Javor 10. 2. 1944 in je v fasciklu 542/II-3. Ni pa v njem narodnostna meja točno podana. Iz njegovega poročila je tudi razvidno, da so Hrvati hoteli vključiti v svoj del kraje jezikovno mešanega ozemlja, čeprav so se prebivalci temu upirali, ker je bila pri njih razvita slovenska narodnostna zavest.

Po osvoboditvi se je meja med slovensko in hrvaško republiko ustalila na črti: Novokračine, Rupa, Šapjane, Pasjak, Podgrad, Golac, Podgorje, Rakitovec, Črnica, Pregara, Graden, Hrvoji. Krajevni ljudski odbori v nekdanjih občinah Jelšane in Podgrad so spadali v okraj Ilirska Bistrica, Materija v Sežano, drugi kraji do cone B v okraj Sežana, cona B STO-ja v Koper. Nove občine so bile postavljene leta 1955 z reorganizacijo okrajev in tako je ves teritorij slovenske Istre sedaj v okraju Koper.

b) Cerkvoupravne meje.

Župnije na tem narodnostno mešanem ozemlju so spadale pod *tržaško-koprsko škofijo*. Dekanije Jelšane, Hrušica, Osp, Krkavče in Piran obsegajo vasi na narodnostni meji. V dobi narodnega prebujanja do leta 1869 je cerkev skrbela za šolstvo in na sedežih župnij in nekaterih kaplanij vzdrževala pomožne šole, v katerih so učili duhovniki. Nadalje je cerkev skrbela, da je pri svojih opravilih uporabljala materin jezik prebivalcev, t.j., slovenščino oziroma hrvaščino. V sedanjem k Sloveniji pripadajočem delu Istre je bil povsod uveden slovenski jezik pri pridigah in drugih molitvah. Kot primer naj navedemo *jelšansko dekanijo*, ki je med najstarejšimi. Še v letu 1743 je obsegala naslednje kraje: Brdo, Brdce, Dolenje, Jelšane, Lipo, Novo vas, Novokračine, Pasjak, Rupo, Šapjane, Lisac, Sušak, Skalnico, Brgud, Mune in Žejane. Od teh krajev so še sedaj nekateri v župniji Jelšane, čeprav so upravno-politično v Ljudski republici Hrvatski. Ti kraji so: Brdce, Lipa, Pasjak, Rupa, Šapjane in Lisac. Župnik iz Jelšan, ki opravlja versko službo, po osebni izjavi uporablja slovenski jezik, ker je to v navadi že od nekdaj, ko so te vasi spadale v občino Jelšane, in poleg tega prebivalci razumejo slovenski knjižni jezik, čeprav go-

vore doma v narečju. Isto velja za *dekanijo Hrušico*, v katero spadata vasi Golac in Poljane. V *Pregari* je sedaj župnik Hrvat, ki uporablja hrvatski jezik. Poprej je bil tam nameščen Slovenec, ki se je po letu 1952 preselil v Slovenijo.

Politična oblast je uporabljala v uradnem občevanju nemščino in kasneje italijanščino, le razpisi in razglasi so bili tiskani tudi v slovenščini in ilirščini (hrvaščini). Občine so šele kasneje uvedle slovensko dopisovanje. Cerkvene oblasti so v začetku XIX. stoletja uporabljale latinščino, kasneje italijanščino in nemščino. Razglasi za učiteljske službe so bili pa v nekaterih krajih tiskani tudi v slovenskem jeziku. Slovenski jezik (ljudski jezik = lingua vulgari) je omenjen leta 1807 v odloku o pouku verouka tržaško-koprške škofije in je ohranjen v *dekanijem arhivu v Hrušici*. V njem je naročeno, naj se katekizem razlaga slovensko.

J. Ribarić pripisuje vplivu cerkve na prebivalstvo, da so se Hrvati- Čiči poslovenili v okolici Jelšan in Podgrada. Ta vpliv gotovo ni bil odločilen, sicer bi se prav tako poslovenili v Vodica, Munah, Žejanah, Brgudu in Klani, kjer so prav tako slovenski duhovniki skrbeli za verska opravila in šole. Ti kraji so spadali pod dekanijo Jelšane in vsakokratni dekan je kot okrajni šolski nadzornik pisal poročila, iz katerih je razvidno, da so bile tam šole, v katerih so poučevali slovensko. Močnejši je vpliv šole po letu 1869, ko so postale samostojne ustanove in so učitelji skrbeli za izvenšolsko prosvetno in gospodarsko delo.

c) Volilni sistem in okraji v Istri

Z ustanovitvijo samostojne dežele Istre leta 1861 so Istrani dobili svoj deželni zbor, ki je imel svoj sedež v Poreču do leta 1898, nato je zasedal v Puli in l. 1899 v Kopru. Vseh poslancev je bilo 33. Pet poslancev so volila veleposestva, dva trgovaška zbornica v Rovinju, enajst mesta in trgi, dvanajst kmečke občine, trije škofje pa so bili virilisti (tržaško-koprski, poreško-puljski in krški). Leta 1861 je bil vpeljan *kurialni sistem* in zastopniki kurij so volili poslance v državni zbor. Volilni sistem po kurijah in združitvah malih občin v velike je nudil italijanski manjšini prednost. Mesta so imela več poslancev kot kmečke občine, čeprav je bilo število prebivalcev na deželi večje. Italijani so imeli večino poslancev in vodstvo v deželnem zboru. Hrvati in Slovenci so pri volitvah nastopali skupno. Ozemlje je bilo za volitve razdeljeno na zapadni del (Poreč, Koper in Vodnjan) in vzhodni del (Pazin, Volosko, Krk in Lošinj). Slovenci iz okraja Podgrad so imeli v deželnem zboru zastopnika že od leta 1869 dalje (Gašper Kastelic, Jenko Slavoj). Podrobne podatke o volitvah in volilnih okrajih ter rezultatih volitev ima Fran Barbalić v knjigi *Narodna borba u Istri*.¹³

V knjigi so podatki za občinske volitve, volitve v deželni in državni zbor. Citirani so izvlečki govorov v deželnem zboru in pisani napadi Italijanov na hrvaško-slovenske poslance. Podatki o volitvah so na straneh 109-115, 119, 122, 123-125, 128-132, 151-156, 167-178. Do leta 1883 so v istrskem deželnem zboru uporabljali samo italijanščino. Poslanec dr. Laginja je prekinil to prakso in naletel na močan odpor pri Italijanih. V deželnem zboru so imeli Slovenci takrat šest zastopnikov skupno s Hrvati. Leta 1895 je štel zbor 21 italijanskih in 9 slovanskih poslancev. Pri volitvah leta 1908, ko se je spremenil volilni sistem, pa je bilo izvoljenih 24 Italijanov, 18 Slovencev in Hrvatov in 2 socialdemokrata. Pri zadnjih občinskih volitvah so bili na narodnostno mešanem slovensko-hrvatskem ozemlju izvoljeni za župane Slovenci.

Šolstvo na narodnostno mešanem ozemlju

(Kratek pregled od leta 1860 - 1956)

Najstarejša šola na slovenskem ozemlju, označena v listini iz leta 1196, je bila v Kopru. Njej sledita Maribor in Ljubljana. Obalna mesta v Istri so imela latinsko-italijanske šole. Kraji v notranjosti, naseljeni s Hrvati in Slovenci, so bili dolgo brez šol. Znano je, da je bilo šolstvo v Istri zanemarjeno in da deželni odbor ni skrbel za ustanavljanje hrvatskih in slovenskih šol.

Leta 1827 so bile šole v slovenskem delu Istre v naslednjih krajih:¹⁴ Glavna normalna šola je bila v Kopru (istočasno pripravnica za učitelje), glavna šola v Piranu, trivialna v Hrušici in župnijska v Kortah. Šele po letu 1830 so bile ustanovljene posamezne župnijske in trivialne šole. Na župnijskih pomožnih šolah so učili kajevni duhovniki, cerkovniki, na trivialnih, ki so jih tudi upravljali župniki, pa učitelji. Revščina prebivalstva je ovirala ustanavljanje rednih tirivalnih šol. Leta 1866 so bile po statistiki v *jelšanskem cerkvenem arhivu* šole v naslednjih krajih: Jelšane, Hrušica, Podgrad, Vodice, Mune, Starod, Golac, Bergud in Klana. Kraji Vodice, Mune, Bergud in Klana so bili naseljeni s Hrvati, vendar je bil takrat po uradnih podatkih pouk v šoli v slovenskem jeziku, medtem ko časopisna poročila o javnih skušnjah poročajo o ilirščini (=hrvaščini). Za te šole je skrbel jelšanski dekan, ki si je kot okrajni šolski nadzornik prizadeval za napredek pri pouku. Poročila iz takratne dobe v jelšanskem arhivu pričajo o zaostalosti prebivalstva, o revščini in podivjanosti med mladino. Šolski pouk je pospešil napredek in po letu 1860 je v takratnem časopisju vedno več poročil tudi iz Istre. V omenjeni dekaniji so odprli šole še v Starodu, Obrovem, Golcu in Poljanah, vse s slovenskim učnim jezikom. Iz poročil učiteljev ni razvid-

13 Fran Barbalić: *Narodna borba u Istri od 1870. do 1915. godine*. Prema bilješkama iz "Naše Sloge" Zagreb, 1952, Jugoslovanska Akademija znanosti i umjetnosti, str. 202. V zbirki *Gradja za noviju povijest Hrvatske*, knjiga I.

14 *Scematismo dell Imperiale regio litorale Austriaco Illirico*. Trieste. 1827, Sezione sesta. Istruzione publica, str. 184

no, da bi slovenski učni jezik oviral napredek učencev. Uporabljali so nemško-slovenske in po letu 1860 slovenske učbenike, čeprav so imeli na razpolago tudi hrvatske (ilirske). Župnik Jurič iz Hrušice, ki je leta 1829 prejel italijanske knjige za šolo, je poročal dekanu (oziroma škofijskemu ordinariatu), naj mu pošljejo knjige v kranjščini (cagnolone), ker le-te pridejo v poštev.

Pismo je pisano v italijanščini. V drugih dekanijah - Osp in Krkavče - niso skrbeli za ustanovitev šol s tako prizadevnostjo. V Rakitoviču, Gradenu, Hrvojih, Trebešah, Borštu, Koštaboni, Pučah, Sv. Petru in Sečovljah so odprli šole v času od leta 1900 do 1914. Ustanavljanje šol je pospešila leta 1893 ustanovljena Družba sv. Cirila in Metoda za Istro,¹⁵ ki je skrbela za hrvatske in tudi slovenske šole v Istri. Istoimenska družba iz Ljubljane, ustanovljena leta 1885, ni razširila delovanja na slovenski del Istre. Največja ovira hitremu ustanavljanju slovenskih in hrvatskih šol nista bili samo revščina in zaostalost prebivalstva, ampak nezainteresiranost občin, nedelavnost okrajnih šolskih odborov in odnos deželnega šolskega sveta in odbora za napredek hrvatskega in slovenskega prebivalstva. Istrski deželni zbor je imel italijansko večino, ki je bila odločno za italijanske šole, s katerimi so hoteli pospešiti italijanizacijo Istre. Podpirali so ustanavljanje deželnih italijanskih šol in dajali denarne podpore Legi nazionale, ki je v hrvatskih in slovenskih krajih odpirala zasebne italijanske šole.

Kakšen je bil razvoj šol v Istri za posamezne narodnosti prikazuje spodnja tabela:

Tabela prikazuje, da so Italijani imeli mnogo več šol, kakor bi jih smeli po številu prebivalstva, kajti po uradni statistiki je bilo leta 1913 v Istri 145.552 Italijanov ali 39%, 165.320 Hrvatov in 53.538 Slovencev, t.j., 59 % slovenskega prebivalstva.

Nadalje ni iz tabele razvidno, koliko oddelkov so imele šole. Italijanskih učiteljev je bilo 408, hrvatskih 304, slovenskih 76, nemških 64.

Učencev v slovenskih šolah je bilo 5.770, hrvatskih 19.602, italijanskih 21.778, nemških 2.236.¹⁶ Ti podatki za leto 1913 povedo, da je bila večina slovenskih in hrvatskih šol enooddelčnih, medtem ko so italijanske in nemške šole imele po več oddelkov. Velik odstotek šoloobvezne mladine slovenske in hrvatske narodnosti ni bil nikjer šolan zaradi oddaljenosti od šole. Istra je bila med najzaostalejšimi predeli Slovenije in je imela največ nepismenih.

Povezanost Istre s Slovenijo dokazuje dejstvo, da so se učitelji iz Istre, ki so poučevali na slovenskih ali hrvatskih šolah, s svojimi društvi včlanili v Zavezo avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev v Avstriji, ki je bila ustanovljena leta 1889 v Ljubljani. Iz podatkov, ki so v

nekdanjem arhivu Zveze, sedaj v Slovenskem šolskem muzeju, se vidi, da so istrski učitelji sodelovali pri Zavezi in njenem tisku. Tudi šolski muzej, ki ga je prvič ustanovila zaveza leta 1898, se je imenoval *Šolski muzej slovenskega, istrsko-hrvatskega učiteljstva*. V Istri so obstajala učiteljska društva za okraja Koper in Volosko v Pazinu, kjer je imelo učiteljsko društvo ime *Narodna prosveta*, poleg tega pa še učiteljsko društvo na Krku. Prvo je pristopilo k društvu za okraj Koper ob ustanovitvi Zaveze, sledilo je društvo v Voloskem (1892), nato pazinsko in krško (1898). Zaradi ostrega boja proti Slovenski ljudski stranki, ki jo je na deželi vodila *duhovščina*, je Zveza v svojem glasilu *Učiteljski tovariš* priobčevala članke, ki so napadali nepravilni odnos stranke in duhovščine do šole in učiteljstva. V Istri pa je takrat imelo večino v odborih društev klerikalno usmerjeno učiteljstvo, zato se je večkrat pritožilo zaradi pisanja *Uči-*

Učni jezik	Število šol v letih			
	1864	1871	1890	1913
hrvatski	64	33	61	145
slovenski	20	20	28	35
italijanski	58	71	60	106
dvojezični	3	02	19	10
nemški	2	2	2	11

teljskega tovariša. Zavezi so večkrat poslali proteste, češ da se s takim pisanjem ruši sloga med učitelji in duhovniki v Istri. Zaveza je hotela razščititi te odnose na glavni skupščini Zaveze v Pulju leta 1905. Rezultat je bil, da so vsa društva razen *Koprškega učiteljskega društva* izstopila iz Zaveze. Del učiteljstva se ni strinjal s sklepom društvenih odborov, da izstopijo iz Zaveze, zato se je sam nato včlanil v koprsko društvo. Med njimi so bili skoraj vsi slovenski učitelji v Istri iz okraja Volosko in Pazin.

V arhivu zaveze (Istrske razmere, fasc. 53, št. 11) je dopis učitelja Bogatca iz Podgrada, v katerem našteva imena učiteljev, ki se ne strinjajo z odnosi istrskih učiteljskih društev in bodo ostali ali postali naročniki na *Učiteljskega tovariša*. Hrvatska učiteljska društva niso odobravalta kranjske liberalne politike, ker so bila pod vplivom duhovščine. Bogatec poroča (19. 7. 1902), da dela za to, da se ustanovi *samostojno slovensko učiteljsko društvo za Istro*.

Pod Italijo so slovenski in hrvatski učitelji ustanovili v Trstu za vso Julijsko krajino leta 1919 *Zvezo jugoslovanskih učiteljskih društev v Trstu*. Ta je izdajala *Učiteljski list*, ki je izhajal od leta 1920 do 1926. V njem je

15 Viktor Car Emin: *Moje uspomene na družbu Sv. Cirila i Metoda za Istro*. Zagreb, 1953, Pedagoško-književni zbor, str. 123. Pogovor - Tone Peruško.

priobčenih več poročil o šolstvu v Istri. V knjigi *Dokumenti o obrani i istrebljenju hrvatskih škola u Istri pod Italijom*¹⁷ ni omenjen ta list. Med italijansko okupacijo so slovenske šole bile postopoma ukinjene in po letu 1926 je bil uveden povsod italijanski pouk. Slovenski učitelji so bili ali odpuščeni ali premeščeni v notranjost Italije. Šele leta 1943, po kapitulaciji Italije, so bile ustanovljene na osvobojenem ozemlju slovenske šole, v katerih so po-

učevali le v redkih primerih strokovno izobraženi učitelji, v večini šol pa pomožni učitelji. Šele leta 1945/46 so bile odprte redne šole s slovenskim učnim jezikom na slovenskem ozemlju.

Na narodnostno mešanem ozemlju so bile odprte redne šole:

(se nadaljuje)

Zap. števil.	Šola	Leto ustanovitve	Učni jezik
1.	Rupa	1932	italijanski nato slovenski, sedaj hrvaška šola LRH
2.	Lipa	1884	hrvatski, ukinjena leta 1932
3.	Novokračine	1910	slovenski
4.	Jelšane	1830	slovenski
5.	Pesjak	1903	slovenski, od leta 1947 hrvatski
6.	Veliko Brdo	1925	italijanski, od leta 1945 slovenski
7.	Starod	1864	slovenski
8.	Podgrad	1852	slovenski
9.	Hrušica	1827	slovenski
10.	Obrov	1911	slovenski
11.	Golac	(1863) 1908	slovenski
12.	Jelovica	1917	hrvatski v LRH
13.	Vodice	1854	hrvatski v LRH
14.	Rakitovec	1912	slovenski
15.	Movraž	(1874) 1907	slovenski
16.	Črnica	(1857) 1912	hrvatski, slovenski leta 1947, hrvatski leta 1952
17.	Sočerga	(1908) 1913	slovenski
18.	Pregara	1910	hrvatski, leta 1945 slovenski, hrvatski slovenski
19.	Grden	1910	hrvatski, leta 1945 slovenski, hrvatski slovenski
20.	Hrvoji	1912	hrvatski, leta 1945 slovenski
21.	Trebeše	1931	italijanski, leta 1945 slovenski
22.	Boršt	1908	slovenski
23.	Koštabona	1912	slovenski italijanski
24.	Puče	1912	slovenski
25.	Krkavče	1905	slovenski, italijanski
26.	Raven (sv. Peter)	1916	slovenski
27.	Sečovlje	1906	italijanski
28.	Sv. Lucija	1903 - 1912	italijanska šola leta 1903, CMD 1912

¹⁷ Vjekoslav Bratulić: *Dokumenti o obrani i istrebljenju hrvatskih škola u Istri pod Italijom*. Jadranski institut Rijeka. Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1955, str. 12, 20, 68, priloga a

RIASSUNTO

Incitato dal geografo dr. Anton Melik l'autore ha raccolto il materiale riguardante lo sviluppo socio-culturale della popolazione lungo il confine linguistico sloveno-croato in Istria. Il lavoro si concluse nel 1957 e stabilì che la coscienza nazionale in quest'area si era sviluppata sotto l'influsso della scuola, della chiesa e delle organizzazioni laiche e politiche. I rapporti economici con i mercati e la suddivisione politico-amministrativa di questa zona in comuni a maggioranza croata o slovena influirono anch'essi sulla formazione della coscienza nazionale. Scopo dello studio era quello di cogliere la situazione nel territorio ed individuare i fattori che avevano contribuito a stabilizzare il confine linguistico tra sloveni e croati nel periodo tra il 1860 e il 1956. L'autore aveva condotto a termine il lavoro sulla base di un numero rilevante di materiali d'archivio, di letteratura, archivi scolastici e parrocchiali delle zone citate. Nell'introduzione l'autore presentava le conclusioni inerenti il problema cui erano giunti vari altri geografi, storici, etnologi e linguisti, da Peter Kozler, Karl Czoering, Simon Rutar sino ai linguisti Fran Ramovš, al polacco Malecky e all'istriano Josip Ribarić. Ostanek venne alla conclusione che il territorio era nazionalmente misto, che la nascita della coscienza nazionale risaliva a tempi recenti e che prima era decisiva l'appartenenza regionale - tutti si consideravano Istriani. Secondo l'autore si ritenevano sloveni gli abitanti delle seguenti località: Sušak, Novokračine, Šapjane, Pasjak, Račice, Starod, Podgrad (Castelnuovo), Poljane, Golac, Skadanščina, Rakitovec, Dvori (Corte d'Isola), Sočerga, Črnica, Pregara, Gradin, Hrvoji, Koštabona (Costabona), Puče, Raven (S. Pietro dell'Amata), Sečovlje (Sicciole), Piran (Pirano). Questo limite coincideva anche con il confine della repubblica ad eccezione del tratto Rupa-Pasjak-Črnica.

Il saggio comprende inoltre un cenno sulla suddivisione politico-amministrativa ed ecclesiastica del territorio abitato dagli sloveni e dai croati, un breve sguardo alle elezioni per il consiglio provinciale mentre la parte più ampia del lavoro è dedicata allo sviluppo della scuola nelle zone di confine. Rifacendosi anche ai censimenti della popolazione l'autore illustra le fluttuazioni del sentimento nazionale, che si riflette del resto anche nel numero degli abbonati alle riviste e degli affiliati alle varie società letterarie.

Lilijana Trampuž